

Lenka Karfíková
 LÁTKA, TĚLO,
 VZKŘÍŠENÍ PODLE
 STAROKŘESŤANSKÝCH
 AUTORŮ

Praha (Karolinum) 2022, 203 str.

Tělo, tělesnost, látka a hmota – první myšlenka si tyto pojmy nespojí hned s křesťanstvím, zaměřeným v obecném vědomí spíše na duši, ducha a Boha duchové povahy. Již liberální protestantská theologie ale hovořila o hellénizaci starověkého křesťanství, a zvláště o jeho ovlivnění platonismem jako o zásadním momentu v dějinách tohoto náboženského hnutí, který je – míněno: negativně – nejen ovlivnil, nýbrž zásadně proměnil. Ale mohli bychom jít mnohem dále a hovořit o Pavlově obrazu „těla“ bojujícího proti duchu (ovšem těla ve smyslu nevykoupené přirozenosti poznamenané hříchem) nebo o školách gnostického spektra druhého století, rámcově chápajících hmotu jako zásadní překážku na cestě ke spáse člověka (rozuměj duše), případně jako výtvar „zlého“ démiurga, který jako druhý princip věčně bojuje proti dobru. To utváří extrémně zajímavé zázemí pro tazání se po místu látky, tělesnosti a vzkříšení v raném křesťanství. Českému čtenáři je již známa například historická práce Petera Browna *Tělo a společnost*,¹ která provádí čtenáře rozličnými zákoutími starokřesťanské

teorie a praxe týkajících se těla, avšak nový impuls z filosofického a theologického hlediska přináší kniha Lenky Karfíkové s názvem *Látka, tělo, vzkříšení podle starokřesťanských autorů*, která sdružuje několik autorčinych statí věnovaných jednotlivým pozdně antickým autorům ve spojení s tematikou látky, tělesnosti a jednoho ze základních bodů křesťanského vyznání (*symbolon*), totiž vzkříšení mrtvých.

Dvě úvodní studie na sebe úzce navazují. První z nich, *Je látka princip? Od Hermogena k Origenovi*, zkoumá různé kosmologické alternativy u autorů konce druhého a začátku třetího století, tedy velmi zajímavého období, kdy se křesťanství myslitelé jako Tatianos, Theofilos z Antiochie, Klement Alexandrijský, Órigenés nebo právě raně křesťanský heretik Hermogenés intenzivně setkávají s řeckým filosofickým myšlením, jeho bádáním o počátcích věcí, tedy o principech, a s debaty nad smyslem Platónova dialogu *Timaios*. Na příkladu látky a problému jejího vztahu k Bohu a ke stvoření tu autorka názorně ukazuje, jak jsou tři možné koncepce vzniku látky, o níž Hermogenés tvrdí, že ji Bůh tvořil „sám ze sebe“ (*de semetipso*), „z ničeho“ (*de nihilo*), nebo „z něčeho“ (*de aliquo*), různým způsobem konfrontovány ze strany raně křesťanských myslitelů obeznámených s řeckou tradicí výkladu známého *topu* Platónova dialogu. Pozornost je přitom věnována Órigenovu řešení problému, jakým způsobem může být látka považována za druh

¹ P. Brown, *Tělo a společnost. Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*, Brno 2000.

stvořeného principu, který nestojí v rozporu s principem bez počátku, jímž je Bůh. Zkoumání této Órigenovy koncepce je pak prohloubeno ve druhé studii věnované látce v Órigenově pojednání *O principech*. V této části je Órigenovo tázání zasazeno do dobové diskuse řeckých filosofů a je osvětlen jeho vztah jak k předchůdcům, tak především k Plótinovi; nechybí ani přehledný výklad inspirace Órigenovy nauky o látce, kterou se alexandrijský učitel snaží nalézt v textu pro něj nejautoritativnějším, totiž v biblických spisech.

Třetí ze studií, *Okřídlená a ztěžklá duše*, zkoumá raně křesťanské interpretační proudy Platónova dialogu *Faidros*, a to zvláště u Klementa Alexandrijského a Řehoře z Nyssy, dvou oblíbených autorčiných myslitelů. U obou si Lenka Karfíková všímá fascinující kombinace řeckých filosofických a biblických motivů, kterých křesťanští autoři využívají pro reinterpretaci tehdy již více než pět staletí starého dialogu. Příspěvek je výbornou sondou do křesťanské snahy vstupovat do dobové filosofické diskuse a do způsobu, jakým tito myslitelé rekontextualizovali klasické filosofické motivy tak, aby byly využitelné i v jejich čase a prostředí. Právě čas je pak tématem čtvrté ze studií, která zkoumá tento motiv v Klementově *Vychovateli* a kterou autorka nazvala *Diova božská hra*. Odrazivši se od Hérakleitova výroku, na nějž Klement naráží v *Paed.* I,5,22,1, nejspíše dochovaného u Pseudo-Hippolyta: „*Aión*

je hrající si chlapec...“² se studie dostává nejprve k tematice „božské hry“, jak ji křesťanští autoři nacházejí např. v příběhu Izáka a Rebeky,³ posléze pak k výkladu hry (*petteia*) u Platóna a její reinterpretace právě u Klementa. *Aión* přitom hraje roli opět v hexamerální tematice, jíž se dotýkají první dvě studie knihy, a je fascinujícím způsobem reinterpetován ve světle vtělení Logu, které se odehrává v konkrétním čase, kdy „pravda, která se udála“, dodává základu „novosti v čase“ (103).⁴ Zajímavý je zejména koncept změn, jež probíhají v čase, a přitom mají význam pro věčnost, který koneckonců v Klementově podání ukazuje, jak daleko až mohla dojít křesťanská reinterpretace předsókratovského výroku u křesťanského autora přelomu 2. a 3. století.

Pátá studie, věnovaná tentokrát opět Řehořovi z Nyssy a jeho literárnímu dialogu se sestrou Makrinou, zkoumá Makrininu eschatologickou naději v rozhovoru *O duši a vzkříšení*. I zde křesťanské postavy konce 4. století vedou dialog také s Platónem, resp. s jeho přesvědčením o nesmrtnosti duše, které Řehoř reinterpetuje za pomoci křesťanské víry ve vzkříšení těla. Právě ta musela být kamenem úrazu pro mnohé Řehořovy posluchače (a stejně tak i vzdělané současníky antických křesťanů). Problémem je pro Řehoře identifikace vzkříšeného těla s „já“, jak je patrné z jeho výroku citovaného v recenzované knize: „Co je mi do vzkříšení, pokud se místo mě vrátí k životu někdo jiný?“⁵ Vzkříšení pak

² Pseudo-Hippolytos, *Ref. haer.* IX,9,4.

³ Klement Alexandrijský, *Paed.* I,5,21,3.

⁴ Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzované knihy.

podle Makriny (jak ji Řehoř ve svém dialogu prezentuje) nemůže existovat bez identity osoby, avšak na tuto identitu není možné aplikovat dětinské materiální představy Makrinina mladšího bratra (a potažmo jeho čtenářů; viz 133). S křesťanskou ideou vzkříšení je nakonec spojen i pojem „duchovního těla“, jemuž se věnuje poslední ze studií v knize obsažených, a to za pomoci jakéhosi oblouku mezi Órigenem a „Órigenem Západu“ Eriugenou, kteří sklenují ostatní autory, jimiž se autorka dlouhodobě zabývá. Studie si všímá obrazu kožených tunik z Gn 3,21, který se již vynořil v předchozí studii, a zkoumá různé interpretace tohoto symbolu od Filóna přes Órigena až po Eriugenu. A právě tato studie také črtá program celé knihy: „Bůh, který se z neuchopitelného ‚nic‘ na počátku stal v prvním kroku prvotními příčinami a v druhém jejich časoprostorovými účinky, dospívá k vrcholnému sebezjevení ve zbožštění člověka jako bytosti, která se k němu obrací svobodně a která v sobě jako *officina mundi* zároveň nese celý svět, nyní proměněný ‚zpět‘ v Boha“ (145).⁶ V „odvážné“ Eriugenově vizi „zahnutí všech bytostí do Boha“ přitom autorka nachází *novum* vnášené irským filosofem a theologem oproti jeho alexandrijskému učitelí.

Ačkoli sama autorka úvodem představuje svou knihu jako soubor studií, které byly již dříve proneseny u příležitosti různých mezinárodních konferencí, není to celá pravda: český text knihy jasně prokazuje koherenci, která tematiku látky, těla, vzkříšení, resp. také počátku a duše, sleduje. Česká filosofická a theologická kultura byla obohacena o skvělou sondu do raně křesťanského pohledu na výše uvedené otázky, a to v kontextu recepce klasických filosofických děl, především platónské tradice, ze strany křesťanských myslitelů i jejich diskuse se současníky. Právě autorčina mimořádná znalost filosofických zdrojů raně křesťanských spisovatelů čtenáři umožňuje docenit, do jaké míry byli církevní otcové (nebo aspoň někteří z nich) vetknuti do kontextu antického myšlení, s nímž čile komunikovali a snažili se je „uloupit“ tak, aby mohlo obohacovat i obyvatele jejich nového, křesťanského světa. Současně také svazek prozrazuje, jak úzce jsou autorčiny konferenční i knižní příspěvky navzájem propojeny: blízkost pouze na první pohled disparátních témat činí ze sledování výzkumu Lenky Karfíkové, jak se vynořuje na povrch třeba i v tomto svazku, strhující četbu a objevnou myšlenkovou plavbu.

David Vopřada

5 Řehoř z Nyssy, *De an. et res.* (GNO III/3,107).

6 Srv. Jan Eriugena, *Periphys.* V,893bc.